

PRESENTACIÓN

Os obxectivos xerais

A Sección de Antropoloxía Cultural do Consello da Cultura Galega trata de levar a cabo, dende hai doce anos, a tarefa de convocar simposios nos que se abordasen temas de especial interese para Galicia e para as terras do noso ámbito espacial e cultural. Froito desta arela foi a realización, ata o presente, dun total de nove encontros, sendo este que estamos presentando o último da serie, celebrado en Compostela no mes de abril de 2000. Como vén sendo habitual, o encontro estivo dedicado a unha figura galega destacada no campo temático proposto, neste caso a don Manuel Murguía, sen dúbida o máis venerable dos nosos devanceiros decimonónicos no que se refire ó estudio da etnicidade galega e á reivindicación da identidade diferencial da nosa terra. En efecto, don Manuel deixounos en obras como a *Historia de Galicia*, no libro *Galicia* e en moitos outros exemplos da súa produción un bo feixe de páxinas en que aspirou a interpretar un pasado e un presente diferencial que debía reclamar un trato específico no concerto das nacións de Europa. É evidente que moitas das aseveracións deste persoero deben ser hoxe matizadas, e mesmo corrixidas, á luz de novos datos e de novos achaegamentos. Mais o seu esforzo será sempre un guieiro para quen queira saber sobre o proceso de construcción étnica e nacional de Galicia.

O tema proposto como centro dos debates é un que ten candente actualidade, o da etnicidade e o nacionalismo. Nun mundo sometido a procesos de globalización crecentes, e nunha Europa que tende a unha unión, resulta salientable a actualidade, nuns casos tráxica e noutros esperanzadora, de fenómenos como a identidade étnica ou a identidade nacional. Como ben teñen sinalado estudiosos do fenómeno, o nacionalismo e a etnicidade non son fósiles dun pasado que debe ser soterrado, senón realidades con plena vixencia dentro dun mundo que está a piques de entrar nun século XXI situado máis alá da posmodernidade. Os movementos de poboación que acaban debuxando mapas de multietnicidade e multiculturalismo na vella Europa, ou as reivindicacións de nacións-sen-estado fronte ós estados-nación constituídos nos últimos douscentos anos, conforman un campo de confrontación ó que non podemos ser alleos, pois a futura configuración do noso contorno de civilización depende en grande parte das suxestións que xurdan dunha análise demorada dos feitos e das consecuentes estratexias que cómpre desenvolver no futuro.

Unha sinxela ollada á prensa diaria, ou ós noticiarios e reportaxes televisivos, deja ben ás claras a existencia dunha problemática arredor deses dous grandes conceptos de etnicidade e nacionalismo. A análise neles presente está dominada, as más das veces, polo que, de acordo con Bourdieu, poderíamos denominar uns campos de acción social, o da prensa e o da política especialmente; pero tamén, a xeito de pano de fondo, o dos grandes poderes fácticos, como o representado por un neocapitalismo que, non sen certa incorrección, é definido como multinacional. E estes campos están intensamente condicionados por un feito que, crecentemente, afecta de maneira intensa a toda a nosa civilización: a presa. O político ou os *boss* das chamas multinacionais deben apresurarse para dar satisfacción a unhas demandas que xorden, pola súa vez, dunhas aspiracións marcadas tamén pola urxencia. O reportero de televisión está condicionado, así mesmo, por esa presa, pola necesidade de roubarlle audiencia á competencia, polas limitaciones no tempo e, con máis frecuencia da que sería de desexar, por unhas sutís formas de censura ou de autocensura. O resultado de toda esta carreira, baseada na aceleración crecente, é que se acaba instaurando unha cultura do *fast thought*, correlato rigoroso do que, no ámbito da alimentación, é o *fast food*. Medios técnicos, que permiten apura-la provisión de documentación e os intercambios de información, son privilexiadas ferramentas para reducir en tempo e esforzo os procesos de construcción de teorías e da súa posterior

aplicación práctica. Mais, en calquera caso, o pensamento profundo, reflexivo e analítico, propio tanto das ciencias chamadas “duras” como desoutras aparentemente más “brandas”, require dun discurso amplio e cheo de casuística, da mesma maneira que, por volver á imaxe gastronómica, un bo prato de peixe, ou de carne, personalizado pola man dunha veterana cociñeira, esixe dunha individualización e dun tempo que están rifados coa homoxeneidade e as aceleracións que acompañan ó proceso de produción do citado *fast food*.

A disquisición anterior está feita en función de advertir que as reflexións sobre temas tan importantes como os aquí propostos -importantes en tanto que arredor deles xira o porvir de culturas, crenzas, linguas, formas de convivencia, pero tamén vidas e esperanzas de futuro para millóns de seres humanos- necesitan atopar un lugar de serenidade, afastado tanto do político afanado en capta-la vontade dunha masa de futuros votantes mediante frases-consigna -que as máis das veces non din nada novo, senón que repiten teatralmente un tópico-, como da présa do periodista, que ten que despachar en corenta ou cincuenta liñas un asunto que os homes de ciencia a penas lograron deseñar tras longos anos de estudio e debate. Porque, en contra do que pensan algúns desinformados, o traballo de analizar unha nación, ou de establece-los principios de convivencia en sociedades crecentemente multiétnicas, non é tarefa reservada ós políticos e ós seus colaboradores. É, por riba de todo, labor calado e constante que compete de maneira primordial ó estudioso, sexa este filósofo, antropólogo, sociólogo, historiador, etnopsicólogo, economista ou especialista en teoría política. Centos deles traballan arreo no asunto, con máis ou menos fortuna, e, por certo, non o fan dende antros clandestinos, senón en institucións e centros de investigación espallados polo mundo -mesmo, en tempos ou casos concretos, nas súas propias casas-.

O grave problema co que teñen que se enfrentar estes estudiosos reside en contar coa posibilidade de que os seus logros, ou as súas inquietudes, cheguen a ter unha difusión razoable e acaden a meta última de seren de proveito para a sociedade en que están inmersos ou para a humanidade en xeral. Formas de difusión como o libro son de utilidade para este fin. O libro permite, en primeiro lugar, someter a debate as propias teorías dentro do círculo de especialistas no asunto, pero, así mesmo, pode ser lido por un público algo máis amplio que está en condicións de capta-la súa

mensaxe. Como xa dixemos, os medios informáticos modernos -a tecnoloxía, posta de verdade ó servicio dos homes non é nada malo- facilitan a difusión de enfoques ou o intercambio de datos e información de maneira importante, tanto no que se refire ó campo de estudio aquí proposto como a outros moitos. Por outra banda, a convocatoria de simposios, congresos ou reunións de traballo é unha tradicional forma de facilita-lo coñecemento de ideas e de experiencias -sempre e cando se organicen con rigor, e non como eses “pseudo-congresos” convocados para contentar a un sector profesional ou para satisfacer demandas urxentes da política cultural que lle cadre-, mais tamén recurso para que estudiantes, profesionais ou público en xeral poidan, asistindo a eles, coñece-las propostas, teorías ou experiencias dos relatores. De tódalas maneiras, hai que salientar que estas formas de intercambio/difusión non chegan, nin teñen por que chegar necesariamente, á masa da poboación. Abren, sinxelamente, portas para que outros sirvan de mediadores eficaces entre o estudiioso e a sociedade, sempre e cando, por suposto, ese mediador estea disposto a prestárlle-la atención debida. No caso concreto de Galicia -e penso que en moitos máis sitios- resulta realmente deprimente o tratamiento que a este tipo de eventos se lle dá nos medios de comunicación, pois parece que o máis destacable deles é o acto de presentación con autoridades á fronte, e non os contidos dos relatorios, a verdadeira razón de ser do congreso/simposio. Tamén é deprimente o feito de que estas reunións son pouco frecuentadas por responsables do tema abordado, ou polos técnicos do seu correspondente equipo, aínda que, iso si, non deixen de manifestar retoricamente o seu *interese* polo tema.

Diante deste cúmulo de miserias, o intelectual/estudioso non ten outro remedio que seguir porfiando para que, na medida que sexa posible, as súas investigacións, ou as súas reflexións, poidan abrirse pasenxamente paso no conxunto da sociedade. Para iso conta con institucións que lle abren portas a través das que pode manifestar en público a súa perspectiva sobre o tema que lle incumbe. A Sección de Antropoloxía do Consello da Cultura Galega, coa impagable axuda desta institución en que está incluída, fai precisamente ese esforzo continuado, como antes indicamos, mediante a convocatoria de simposios e publicación posterior das correspondentes actas. Fuxindo de tópicos manidos, e de descualificacións apresuradas e repetidas coma tics reflexos más ca como argumentos sólidos, un pequeno, mais selecto, feixe de estudiosos, seguidos por preto dun cento

de asistentes, debateron ó longo de tres días uns contidos que interesan moito a Galicia, e que requiren un encadre nun marco amplio e unha correspondente visión comparativa doutros exemplos ou enfoques procedentes do noso contorno cultural, social e político. Na selección de relatores-invitados non se tivo en conta nin adscriccions de escola nin fidelidades doutro tipo, senón sinxelamente se requiriou a participación de especialistas procedentes do ámbito da antropoloxía, pero tamén da historia, da socioloxía ou da teoría política, utilizando como criterio básico que demostrasen unha capacidade notoria no campo abordado -en moitos casos trátase dunha capacidade moi notoria, pois o simposio contou con persoeiros de recoñecido prestixio internacional-. Segundo o modelo de anteriores simposios, tratouse de combinar da maneira o máis equilibrada posible a presencia de estudiosos e temas de Galicia, da Península Ibérica en xeral e doutros países de Europa Occidental -Noruega, Escocia, Inglaterra, Bélgica, Bretaña-. Como calquera pode comprobar nestas Actas que agora estamos a presentar, quedaron fóra da nosa convocatoria representantes doutras terras de Europa e da península; nalgún caso isto sucedeu porque distintos avatares impediron que o relator invitado acudise a Compostela; pero nos máis as ausencias derivan de lóxicas limitacións, entre as que destaca o factor tempo. En calquera caso, creo que non é irresponsabilidade decir que este simposio é unha importante fiesta aberta para o debate arredor da etnicidade e do nacionalismo, aberta para que reflexionemos sobre Galicia, mais tamén para que dende Galicia contribuamos a construí-los alicerces da Europa futura. Unha análise dos contidos deste volume pode ser un bo camiño para amosar que esta nosa arela tivo cumprida resposta. Velaquí, a seguir, o resultado.

Descripción comentada dos contidos

Como o lector poderá observar, a variedade de contidos, e de niveis de tratamiento, da temática proposta é moi ampla, feito que non debe ser valorado como unha eiva, senón como reflexo do seu carácter poliédrico ou da variedade que se pon de manifesto cando se entra en casuísticas concretas. De tódolos xeitos, tratamos de agrupa-las achegas dunha maneira miníma mente coherente, malia o relativismo que adoita subxacer en calquera tipo de clasificación.

O primeiro bloque de relatorios inclúe un conxunto de cinco nos que, con tratamento moi diferente, abórdase a problemática da construción das nacións, os procesos cognitivos polos que se chega a elaborar un sentimento nacional e tamén as novas orientacións que con probabilidade chegue a adopta-lo nacionalismo no século XXI. En tódolos relatorios predomina o discurso teórico, xenérico, no que se establecen principios aptos para interpretá-lo nacionalismo desde unha perspectiva global, por moito que se acuda a exemplos concretos que ilustran os aspectos abordados. O primeiro escrito, da autoría de M. Keating, un recoñecido especialista no tema nacionalista dende a perspectiva da teoría política, trata o feito de que, onte coma hoxe, as afirmacións da soberanía están baseadas, entre outras cousas, en lecturas específicas da historia; isto reflíctese de maneira especial en estados como o Reino Unido, España, Bélxica ou Canadá, onde conviven grupos diversos con posibilidade de construír unha identidade histórica específica. Nesta situación, en que a tensión entre o nacionalismo de estado e os nacionalismos chamados periféricos é constante, tanto uns coma outros botan man do pasado e xeran, en consecuencia, dúas historiografías: a estatal e a periférica. En cada caso as construccións historiográficas presentan matices propios, mais en conxunto persiste o esforzo por lograr unha interpretación da historia que xustifique a postura nun ou noutro extremo. Paradoxalmente, o pasado actúa como garantía da unidade ou do diferencialismo nunhas circunstancias en que resulta imposible reproducir ese pasado *à la lettre*. Por iso a historia acaba resultando máis arma simbólica que *res gestae* aparentemente asépticas, pois ese asepticismo nunca existiu, nin na historia nin nas demais ciencias.

A historia pode ser un bo punto de arranque para a xustificación nacionalista. De tódalas maneiras, o labor de construcción nacional, de *nation building*, require un proceso complexo no que deben de converxer unha serie de factores moi diversos para chegar a unha elaboración minimamente coherente das nacións. Esta cuestión é abordada, tamén dende a óptica da ciencia política, polo profesor R. Máiz, da Universidade de Santiago. Perfilando, matizando ou ampliando o dito por outros investigadores sobre esta visión procesual da nación, no seu texto preséntasenos un modelo en que se pon de manifesto que a nación non é algo dado, senón froito de pasos e converxencias que teñen lugar en certos contextos económicos, sociais e culturais. Del derívanse consecuencias de interese para comprendérmo-lo feito nacional, como a de que a *etnicidade*, tan utilizada dende o romanticismo

polas distintas teorías primordialistas como alicerce fundamental da nación, non é tanto unha causa como unha consecuencia do proceso de *nation building*.

Orientación diferente ten o escrito seguinte, da autoría de A. Aguirre Baután, profesor da Universidade de Barcelona e especialista en etnopsicoloxía. Dende unha perspectiva inspirada en boa parte na construción de imaxes arquetípicas -moi influenciada, como é lóxico por conceptos elaborados pola psicoloxía e a psiquiatría, mais tamén polas teorías da globalización-, este investigador fai unha análise do imaxinario nacionalista, baseada no que poderíamos cualificar como subimaxinarios étnicos ou históricos. Segundo a súa visión, seguramente discutible dende outras ópticas, o nacionalismo é froito dun pensamento crítico contra a homologación e a totalización cultural, pero feito non como construción positiva, senón como reacción ruralista ante a globalización, o que xera frecuentemente rexeitamentos xenófobos. En todo caso, e sempre dentro dos parámetros do autor, a *cidade cultural, mestiza e multicultural* está poñendo en crise os imaxinarios nacionalistas que aspiran a mante-la homoxeneidade cultural interna.

Se a achega anterior pode favorecer unha interpretación crítica dos nacionalismos que, dalgunha maneira, tratan de manter posturas esencialistas ou primordialistas, o seguinte relatorio abre as portas para unha concepción do nacionalismo acorde cos novos tempos. Efectivamente, o investigador J. Martí, do CSIC en Barcelona, incide nas novas formas de nacionalismo baixo o suxestivo título de *Etnicidad y nacionalismo en el siglo XXI*. Botando man das teorías que defenden a aparición dunha *Third Wave*, este autor pon de manifesto a perda da visión esencialista da ideoloxía nacionalista e a aparición dunha emerxente perspectiva acorde coa sociedade multiétnica e multicultural do século que estamos a punto de iniciar. Esta postura permite que convivan dentro da mesma sociedade distintas fidelidades nacionais, entendidas estas como fidelidades sociais e culturais, o que provoca unha consecuencia inmediata, a de que as conviccións nacionalistas poden chegar a ser más unha opción persoal, elixida de maneira voluntarista, que unha adscrición imposta. Desta maneira, a cultura nacional, elixida e practicada libremente, queda diferenciada da cidadanía, é dicir, da vertebración nunha unidade más ampla na que poidan convivir distintas identidades nacionais. A proposta de J. Martí resulta unha aposta esperanzadora no que se refire á compaxinación de dous polos en tensión permanente: o da liberdade do

individuo como membro dun grupo de identificación gratificante e o da integración en macroestructuras económicas, sociais e políticas de dimensión supragrupal. En calquera caso os retos desta proposta son evidentes pois, como el mesmo recoñece, é preciso que tódolos componentes dese conglomerado manteñan unha capacidade funcional como membros da colectividade, e precisamente esta capacidade pode acabar servindo de correa de transmisión de novas estratexias asimilacionistas.

O relatorio que cerra este primeiro bloque está noutra liña diferente en comparación cos anteriores. Efectivamente, do que se trata agora, levados da man do profesor Llobera, un prestixioso antropólogo e profesor en Londres e Barcelona, é de reflexionar sobre a construción de Europa como marco xenérico no que moitas nacións -entre elles Galicia- van pasenxamente integrándose. O relator parte no seu escrito do concepto de Europa como idea-forza para, a continuación, descubrín-la complexidade dun proceso que está ameazado por riscos constantes, pois os logros aparentes aséntanse sobre un lameiro pouco consistente no que conviven fondas resistencias a carón de esperanzadoras propostas. Das súas palabras pódese deducir que o proceso de construción de Europa presenta fondos interrogantes que soamente se poderán despexar se o citado proceso se basea en opcións verdadeiramente democráticas, inspiradas no respecto á pluralidade, pois unha Europa constituída de costas ás identidades nacionais/rexionais concretas resulta de difícil consecución. Permitásenos un pequeno comentario que reforza a argumentación telegraficamente exposta; a construción europea ten necesariamente que facerse mediante unha axeitada redefinición das competencias dos grandes estados-nación, as dos grupos nacionais que carecen de estado propio, e tamén da resolución dos problemas de asentamento das xentes procedentes doutros contextos de civilización que posúen unha acusada identidade étnica. Da complexa vertebración deste complicado *tour de force* dependerá o xurdimento dunha identidade europea realmente compartida por todos.

* * *

Tras estas achegas, de carácter teórico xenérico, seguen as que conteñen análises de situacións ou de comunidades concretas, sen prexuízo de que nelas poidamos atopar tamén interesantes propostas de tipo teórico. E precisamente os tres primeiros relatorios están dedicados a Galicia, que foi a anfitriona do encontro. Unha das cousas que pode apreciar calquera estu-

dioso do fenómeno etnonacional é que as alusións nos distintos libros ó caso de Galicia son máis ben escasas. A nosa terra galega conta, seguramente, cunha etnicidade propia e tamén cun proceso más ou menos completo de construción dunha idea de nación. Pero é evidente que a súa feble concreción histórica, a súa falta de força nos foros internacionais -ou a súa ausencia ata hai pouco tempo-, fixo que poucos especialistas centraran a súa ollada neste recanto da periferia atlántica, por moito que na propia Galicia xurdiran xa dende o século XIX teorías e movementos comparables cos presentes noutras terras de Europa. Por iso precisamente resultaba necesario chama-la atención sobre o asunto tanto *ad intra* como *ad extra* mediante unha puntual acción, a de convocar este simposio no que Galicia fora a anfitriona. E neste marco concreto resultou obrigado que coñecedores do caso galego puxeran de manifesto algúns trazos fundamentais da etnicidade e a construcción nacionalista neste país.

O primeiro dos relatorios con este contido é debido a quen isto escribe. Posto baixo o epígrafe xenérico de construción da identidade etnonacional, nel pretendemos dar conta dalgúns feitos destacables da etnoxénese de Galicia. Arrincamos para esta tarefa da delimitación do país galego como espacio dende a Idade Media, pero pasamos a continuación a amosar algunas mostras da identificación dos galegos en tempos posteriores, e rematámolo percorrido co proceso de elaboración dunha concepción de Galicia como nación e os problemas que a mesma ten no presente. Como o discurso estaba necesitado de ser enmarcado nun campo conceptual no que debían ser sometidas a crítica certas visións vertidas por algúns estudiosos, o labor de delimitación dunha identidade galega territorial e étnica vai precedido no relatorio dunha consideración sobre conceptos teóricos xerais, como o de etnia, etnicidade ou cultura.

Xosé Luís Costa, un etnomusicólogo novo que conta xa con importantes estudos no seu currículum, é o autor do seguinte relatorio. Neste caso a música convértese en fío conductor dunha análise baseada en conceptos más amplos, propios da antropoloxía, e que persegue a finalidade de interpretar científicamente o xurdimento e elaboración dunha música que é considerada como especificamente galega. Nestas páxinas o lector ten mostras rigorosas de que o fenómeno musical axuda a construír unha realidade social e a crear compoñentes de identidade grupal. Mais este feito deriva de mecanismos de selección baseados en presupostos determinados. Así, os principios sobre os que

don Manuel Murguía montou no século XIX a súa teoría da diferencialidade galega van ter unha repercusión indiscutible no que se refire a definir musicalmente o que é propiamente galego. A busca das esencias musicais mediante procesos de selección de materiais tomados do pobo, ou inspirados nel, é cousa ben documentada en diversas terras de Europa, e os exemplos dados por Luís Costa son un bo indicador de que Galicia seguiu os mesmos pasos ca outros países na construción do que poderíamos definir como un imaxinario musical, áinda que o fixera con menos medios e con menos repercusión xeral. Creo que, dende esta perspectiva, non se pode cualificar este esforzo de invención desnortada, pois, se situámo-lo fenómeno nun contexto xeral, esta era a opción que lle quedaba ós defensores da identidade musical de Galicia, a non ser que se renderan ante outros, alleos e tamén inventores e depuradores da súa tradición. Sen prexuízo de que hoxe debamos abordar criticamente este labor, como fai atinadamente o profesor Luís Costa, non podemos caer na falacia de negar que estes mecanismos tiveron a súa importancia á hora de definir unha identidade musical galega.

A terceira achega que incluímos neste bloque dedicado a Galicia presenta unha interesante análise comparativa dos usos ideolóxicos da etnicidade nos nacionalismos galego e español. O seu autor, o profesor Xusto González Beramendi, é un destacado historiador que exerce a súa profesión na Universidade de Santiago e que conta cunha importante produción verbo do nacionalismo galego e os seus principais formuladores. No seu relatorio, tras defini-la súa visión de conceptos como o de etnicidade, o profesor Beramendi dá conta da existencia dun forte nacionalismo español baseado nun estado preexistente que xa fora xerando pasenixamente unhas certas formas de identidade no período que el define como prenacional, é dicir, anterior á configuración política de España como nación nos albores do século XIX. Sobre este material previo, este nacionalismo vai activar, especialmente a partir da segunda metade do século XIX, uns mecanismos que podemos cualificar como específicos do ámbito da etnicidade, e que atopan a súa mellor expresión na interpretación da historia, na xeneralización da lingua castelá ou mesmo nun cúmulo de tópicos ocultos baixo expresións como “alma española”. Esta construción duns referentes de etnicidade española acentúase de maneira especial a partir da crise de 1898, de tal maneira que todo o nacionalismo español, dende o máis reaccionario ata o liberal, acudirá con más ou menos énfase á defensa de lugares comúns de carácter esencialista como forma de definir un españolismo conformador dos alicerces do

estado. En contraste con esta visión dominante, xorde tardíamente -aínda que con algún precedente salienteble, como o do Padre Sarmiento- un movemento de reivindicación da etnicidade galega que vai acompañado dun proceso paralelo de construcción dunha idea de nación. O feito de que o pobo galego conservara, dende o período prenacional, unha serie de elementos diferenciadores, como a lingua, foi utilizado e interpretado como punto de partida para elaborar un discurso etnicista no que tamén se recorre a conceptos como o de *Volksgeist*, ou mesmo o de raza. Murguía no século XIX ou Risco xa no XX son dous sobranceiros exemplos deste labor de construcción identitaria. Acantoad o tanto polo nacionalismo español como polo galego dos últimos tempos, nembargantes áinda podemos atopar algún resto de diferencialismo étnico no discurso político actual, especialmente un componente, a lingua, que ten unha alta capacidade identificadora, pero que carece do descrédito en que caeron outros, como a “raza”.

* * *

Un novo conxunto de relatorios, con contidos diversos en canto ó ámbito abordado e en canto ó enfoque, abrangue un total de catro achegas que teñen un denominador común: están todas referidas a comunidades da Península Ibérica, marco xeocultural e político inmediato no que Galicia está incluída. A incorporación destas mostras, que, por suposto, non pretenden abranguer tódolos casos posibles, presenta a característica de que incluímos no debate algunas comunidades autónomas que non contan con intensos procesos de construcción dunha identidade colectiva ou, no caso de tela, esta non se reflectiu con forza na praxe política.

Tal é o caso do escrito do profesor José Luis Alonso Ponga, antropólogo da Universidade de Valladolid, a cal se desenvolve nun ton moi diferente ó que se pode ver noutros casos. Efectivamente, mentres as comunidades, ou nacións, que contan xa con importantes antecedentes no labor de construcción do imaxinario étnico e unha paralela elaboración dunha idea de nación, permiten análises pormenorizadas de aspectos concretos, ou baseadas nos antecedentes, más ou menos completos, dos procesos de *nation building*, outras, como Castela-León, da que se ocupa este profesor, carecen polo momento dunha mínima vertebración sobre a que soportar unha identidade englobadora de tódolos matices e diversidades presentes na rexión. Diversa dende o punto de vista cultural, con fondas parcelacións comarcais e locais

dende tempos históricos, Castela-León é presentada como unha comunidade invertebrada que necesita poñerse á tarefa de elaborar un imaginario identitario capaz de dotala de personalidade propia. Para Alonso Ponga é posible, e necesario, emprender camiños nos que as diverxencias comarcas contribúan á construción dunha identidade global. O seu relatorio, máis que un estudio demorado de fenómenos precedentes, é unha especie de grito a favor dun futuro no que quede definitivamente debuxada unha Castela-León plural nos alicerces, mais delimitada na cúpula.

Completamente diferente é o relatorio de Salvador Rodríguez Becerra, un importante antropólogo da Universidade de Sevilla e fondo estudosos dunha identidade andaluza con diversidade interna moi grande, pero tamén cunha etnicidade ben definida dende unha visión externa. Este autor optou por presentarnos un estudio de caso no que se mostran os procesos de construcción da identidade local por medio de símbolos relixiosos nunha cidade media, Andújar. A dimensión simbólica da identidade, neste caso, ten as súas raíces no século XVII, cando se constrúe un referente común arredor do culto a San Eufrasio, un dos míticos varóns apostólicos que colaboraron co Apóstolo Santiago na evanxelización de Hispania. Datos históricos más ou menos rigorosos van ser mesturados polas elites relixiosas e intelectuais e van ser transmitidos ó pobo mediante mecanismos como os sermones, a literatura de cordel ou a oralidade, que acabaron por constituírse en chanzos sólidos de identidade. Do escrito do profesor Rodríguez Becerra podemos extraer-la lección de que estas mostras de localismo poden chegar a utilizarse como materiais dunha identidade andaluza, a cal, por outra banda, está tamén presente nun importante santuario situado nas inmediacións de Andújar: o de Nosa Señora da Cabeza.

Anovador é o exemplo que nos trouxo o catedrático da Universidade Rovira i Virgili, J. J. Pujadas, de quen é ben coñecido un punteiro libro sobre a etnicidade, un dos temas deste simposio. A súa elección recae non na análise da identidade catalana, ben abordada en numerosos estudios, senón nos procesos de construcción identitaria nun microestado pirenaico, soberano dende o punto de vista político, Andorra. Tras facer un minucioso estudio comparativo entre diversos microestados europeos, o profesor Pujadas céntrase no espacio andorrano para documentarnos sobre a súa xénese e características históricas, sobre as súas peculiaridades comunais e sobre a construcción dunha “cultura de fronteira”. Mais a análise non se limita a dar

conta de Andorra como realidade histórica consolidada, senón que, partindo do principio de que a identidade nacional ou étnica é un constructo en continua redefinición fronte a diversidades internas ou esixencias externas, penetra na realidade presente, na que aparecen retos como a persistencia dun forte parroquialismo, os enfrentamentos entre fraccións, a realidade dunha estructura demográfica atípica ou as deficiencias na representación simbólica de Andorra como país. Todos estes retos van esixir nos próximos anos a definición dun novo concepto de cidadanía andorrana, definición da que depende a articulación futura de Andorra.

As análises de casos concretos, no que á península se refire, complétanse cunha achega do profesor Tomás Calvo Buezas, catedrático de Antropoloxía Social da Universidade Complutense, director do Centro de Estudios Sobre Migracións e Racismo e representante de España na Comisión Europea da Loita contra o Racismo (Consello de Europa). Hai que advertir que o profesor Calvo Buezas, por dificultades no transporte aéreo, non puido chegar ás sesións do simposio a tempo para expoñelo seu relatorio, pero xentilmente deixóuno-lo seu texto para ser publicado nas Actas, cousa que fixemos gustosos porque supón unha necesaria visión dun aspecto da construcción das identidades en Europa que non podíamos pasar por alto. Efectivamente, no seu relatorio a perspectiva está dominada pola análise das reaccións que a presencia de minorías étnicas produce nas sociedades europeas. Tras destacar aspectos altamente negativos que xorden ante o “outro”, dando lugar ó que o autor define con termos como “nacionalismos perversos e idolátricos” ou “versións perversas do ultranacionalismo” plasmadas na xenofobia e o racismo, o relatorio achega interpretacións sobre estalidos contra os magrebís como o que tivo lugar hai pouco na localidade andaluza de El Ejido, que para o autor hai que explicar -como vén defendendo noutras importantes obras súas- dentro dunha contextualización en que entran coordenadas como a pobreza, a globalización, a situación económica-demográfica-xeográfica de Marrocos, etc. Finalmente, na última parte do relatorio, o profesor Calvo Buezas ocúpase doutra minoría étnica secularmente instalada en España: o pobo xitano, amosando que no seo deste está a aflorar un nacente nacionalismo que aspira a que esta identidade sexa recoñecida nun estado multicultural e multiétnico como é o Estado español.

Calquera lector pode botar en falta a análise doutros casos concretos da Península Ibérica. E non lle faltará razón. Pero, como descarga desta posible

crítica, temos que dicir que nas sesións do simposio foron presentadas outros dous relatorios, un do profesor Garmendia (Universidade de Deusto) sobre Euskadi e outro do profesor Catroga (Universidade de Coimbra) sobre Portugal. Infortunadamente, e malia as nosas reiteradas peticións para que nos remitiran o orixinal con vistas á súa publicación, os citados investigadores non responderon á nosa demanda, e esa é a única razón, non imputable á organización, de que non se inclúan no presente libro.

* * *

De acordo cos obxectivos do simposio, a continuación sitúanse unhas cantas mostras doutros países de Europa Occidental que completarán e ampliarán as visións de conxunto mediante estudios de casos concretos. Esta intención logrouse gracias a tres relatorios nos que se abordan exemplos, tamén de diferente alcance e contido, sobre Noruega, Bretaña e Bélgica. Na súa ordenación situamos en primeiro lugar o de M. Gullestad, investigadora do *Institute for Social Research* de Oslo, que nos presentou un exemplo moi relacionado co último do bloque anterior, en tanto que nel aparece tamén a problemática dos inmigrantes en Noruega.

Como ben nos indica a relatora, Noruega, o mesmo que outros países nórdicos, presenta un contexto interesante para examina-los paradoxos do igualitarismo. O feito de que os noruegueses lograsen construír, ademais dunha igualdade cívica, unha forte igualdade cultural repercute nos debates sobre os inmigrantes. É dicir, a presencia dunha idea de igualitarismo cultural é utilizada como instrumento para afianzar unha identidade etno-nacional por contraste cos chegados dende outros países nos últimos decenarios. A análise de palabras-chave, como *innvandrer*, permítelle á investigadora amosar que a diferencia entre o “nós” e os “outros” sitúase máis alá do dereito á cidadanía, creando unhas *invisible fences* operativas na mente da xente e con repercuśóns na categorización social. Os *Moslems* poden, dende esta perspectiva, ser considerados como invitados, e poden mesmo chegar a obte-la cidadanía norueguesa, mais, no nivel da homoxeneidade cultural, seguen sendo catalogados frecuentemente como “non noruegueses” porque non entran dentro das categorías de parentesco simbólico xeneralizado percibidas como propias dos noruegueses.

Se o estudio de M. Gullestad se move dentro do que poderíamos denomin-la dialéctica da etnicidade, a achega de M. Nicolas, profesor da Uni-

versidade de Rennes e recoñecido experto na historia política e cultural bretona, é un percorrido polas orixes causais e o desenvolvemento posterior do *emsav*, o movemento de reivindicación da identidade bretona, e o seu correspondente correlato nos eidos da política. Na Bretaña, coma noutras terras de Europa, xorde este movemento a partir dunha reivindicación baseada fundamentalmente na cultura e na lingua, fronte a unha lóxica das tendencias asimilacionistas do Estado francés. Tras un período dominado polos ideais postos en marcha polo romanticismo, o *emsav* comeza a súa marcha decidida a partir de 1898, continúa no XX con correspondentes posturas políticas diversas, e posteriormente incluso con alianza táctica, tibia e minoritaria coas autoridades alemanas de ocupación nos anos da Segunda Guerra Mundial -o que favoreceu a propaganda desprestixiadora do movemento en conxunto-. Superada a depresión da posguerra, a reivindicación da identidade bretona rexurdiu a partir dos anos cincuenta, e nos últimos tempos esta actitude presenta novas formas de acción sociocultural superadoras das vellas concepcións. A influencia do europeísmo ou o traslado das reclamacións a novas esferas alleas ó vello sistema político, do que poden ser exemplo as reivindicacións contra a deterioración ambiental, conviven cos esforzos de manter certos sinais críticos de identidade, como a lingua bretona ou o folclorismo.

A Bretaña é un país fortemente mediatizado por un estado, como o francés, que tratou, dende hai máis de dous séculos, de crear un espacio de homoxeneidade cultural no que, convencionalmente, se vén denominando o “hexágono” -é dicir, Francia-, apoiándose para isto nos principios dun civismo igualitarista. Pero, fronte a esta situación, atopamos en Europa casos como o de Bélxica, un estado que naceu en 1830 e que conservou no seu seo unhas marcadas diferencias de orixe etno-cultural. Sobre unha Bélxica fundamentalmente diferenciada, con tres comunidades con identidade propia -a valona, a flamenca e unha minoría xermana -que aspiraron crecentemente con éxito, de maneira moi especial no caso de Flandres, a lograr no só un recoñecemento cultural, senón tamén político, sitúase unha problemática derivada de novas incitacións que chega a poñer mesmo en perigo a existencia do Estado belga. C. Stallaert, investigadora da Universidade de Antwerpen e boa coñecedora da temática, achégase ó asunto mediante a análise do que ela chama a batalla de Bruxelas. Efectivamente, unha vez establecidas unhas estrictas diferencias e ámbitos de competencia exclusivos entre Flandres e Valonia ó longo dos últimos decenios, o novo campo de batalla cén-

trase na cidade de Bruxelas, un enclave con status especial en pleno territorio flamenco, unha cidade progresivamente aculturada lingüisticamente polo francés, pero tamén un lugar onde a presencia dunha numerosa poboación procedente doutras terras provoca unha “desnacionalización” do seu espacío. Precisamente aquí é onde os flamencos tratan de sacar adiante un proxecto que reproduza o equilibrio xa conseguido para o resto do estado, esixindo unha total igualdade de competencias, malia ser, actualmente, un grupo minoritario. Nesta confrontación os inmigrantes desempeñan un papel decisivo, pois a súa actitude ante fenómenos como a aceptación da lingua e a cultura flamencas incidirá decisivamente en que Flandres acepte seguir formando parte do Estado belga ou, pola contra, poida iniciar un movemento de secesión que conduciría á súa desintegración. En calquera caso, tamén destaca a profesora Stallaert que na propia cidade de Bruxelas está xurdindo unha nova identidade bruxelense, allea ás vellas vinculacións con Flandres ou Valonia, e centrada en reivindicacións como o ecoloxismo, a cal pode converterse en terceira alternativa nun futuro máis ou menos próximo. Dende esta actitude o combate por Bruxelas sería tanto unha batalla perdida como unha batalla superada.

* * *

Finalmente, este volume de Actas complétase con dúas contribucións que, en certa medida, poderían ser incorporadas a algúns dos conxuntos temáticos anteriores, pero preséntanse aquí porque teñen un denominador común: o de seren lecturas sobre a instrumentalización da cultura con fins identitarios.

O primeiro destes relatorios débese ó investigador A. Medeiros, do *Instituto Superior de Ciências do Trabalho e da Empresa* da Universidade de Lisboa. Está centrado nunha análise, de tipo dialóxico-crítico, da exposición colonial celebrada en Porto no ano 1934. A razón de ser deste evento hai que situala no intento de construción dunha identidade imperial portuguesa potenciada polo *Estado Novo*. Na descripción das iconas identitarias, e das análises de opinións da época, podemos percibir un esforzo case caricaturesco por definir unhas “provincias” de acordo cuns principios emanados do poder, pero tamén un desaxuste entre medios e aspiracións que está en íntima relación cos débiles recursos dispoñibles e coa falta dun contexto social e económico capaz de asumi-las imaxes postas en acción. O investigador Medeiros transmítenos, ó respecto, unha interpretación reveladora que

pon de manifesto como membros de comunidades do norte portugués se autorrepresentaban por manipulación allea, contribuíndo a crear unha identidade a partir de agregados escasamente imbricados. O relatorio, en suma, é unha boa mostra do que poderíamos definir como unha identidade forzada dende o poder.

O relatorio que pecha estas Actas, dun prestixioso etnomuseólogo, Xosé Carlos Sierra Rodríguez, céñrase na análise do patrimonio cultural e os museos como centros da memoria colectiva, que teñen a capacidade de se converter en lugares de legitimación das identidades marxinais fronte ós modelos homogeneizadores. O relator dá conta da controversia sobre os museos, etnológicos ou doutro tipo, como lugares para a construcción dunha identidade nacional, pero tamén nos transmite a idea de que estes centros son lugares necesarios da memoria das comunidades locais verbo da súa plural interpretación da identidade, contribuíndo así ós procesos de *globalización*. Na parte final do texto están recollidas algunas experiencias de Galicia que son sometidas a análise crítica. Entre elas podemos destaca-la do Museo do Pobo Galego, unha entidade que xurdiu hai máis de vinte anos por iniciativa allea ó poder político, que logrou aglutinar a diversas institucións e a numerosas persoas individuais, cun obxectivo común: desenvolver un discurso en que os plurais compoñentes da identidade cultural de Galicia fosen situados, e debatidos, nun marco pertinente de globalidade. Trátase, pois, dunha institución museal que asume a cosmovisión etnonacional de Galicia, pero tamén abre as portas para poder enfrentarse coa alteridade, mesmo coa súa propia alteridade, presente en numerosas actividades -exposicións, cursos, congresos- que se levan a cabo no seu seo.

Advertencias finais e agradecementos

Os relatorios que foron sinteticamente presentados anteriormente, e que o lector poderá coñecer con detalle nas páxinas que seguen, son boa mostra da poliédrica dimensión das identidades étnicas e/ou nacionais de Europa Occidental. Ademais das conclusións que cada relatorio podería suscitar, xorde unha máis xenérica e que xa anunciamos no primeiro epígrafe desta introducción: a etnicidade e o nacionalismo, por riba da valoración ética que nos merezan as súas plasmacións, son unha realidade á que non podemos

pecha-los ollos. Presentan trazos ás veces de “arcaísmo” ou primordialismo mesmo preocupante, manifestan unha variabilidade diferencial moi grande segundo os lugares en que se manifestan, camiñan cara ó futuro mediante novas formas de acción ou representación, pero, en calquera caso, é preciso tomar en conta a súa existencia para a construción do futuro. Tamén é preciso recalcar que Galicia pode sacar ó respecto leccións plurais, mais proveitosas, do que pode se-la construción futura dunha identidade política e cultural; e, cando menos, poden os galegos e galegas -moi especialmente os líderes económicos, sociais, políticos e relixiosos- comprobar na lectura destes relatorios que as dialécticas arredor desta temática non son froito de anormalidades históricas, senón consecuencia lóxica do esforzo por elaborar solucións en que podíamos convivir pacificamente sen perdeirmo-la nosa localización nunha cultura e nun espacio específico.

Dentro dun talante plural e democrático, na sesión de clausura do simposio presentouse un documento breve no que se manifestaba a aspiración de que este tipo de reunións, ou intercambios de experiencias, tiveran continuidade no futuro. De maneira provisoria creouse un comité que puxese en marcha a iniciativa e, ainda que non poidamos garantir que tan interesante proposta chegue a bo porto, o mero feito de ser formulada é un indicio de que a reflexión sobre esta temática terá que continuar, inevitablemente, nos tempos vindeiros. Como mostra dun espírito aberto e plural, o citado documento breve, que reproducimos ó final destas Actas, está redactado en tódalas linguas dos relatores do simposio -noruegués, inglés, flamenco, bretón, francés, catalán, éuscaro, castelán, portugués e galego-. Pola mesma razón, para transmitir ese afán de pluralidade, e para poñerla nosa lingua galega en pé de igualdade con outras, optamos, como vén sendo habitual, por respecta-lo idioma en que foi presentado cada un dos relatorios.

Soamente me resta, como coordinador do simposio, manifesta-lo meu agradecemento persoal a tódolos relatores, que contribuíron a el cos seus importantes traballo, facendo extensivo este ó persoal do Consello da Cultura Galega encargado da infraestructura organizativa, e ós meus compañeiros da Sección de Antropoloxía Cultural, os que non só me deron azos para levar adiante o labor, senón que participaron, co seu consello e a súa presencia, na organización e desenvolvemento deste evento. A este respecto é obrigado dedicar unha sentida lembranza a D. Antonio Fraguas Fraguas,

que, na súa calidade de presidente da Sección, acolleu con ledicia a proposta de convocatoria do simposio pouco antes do seu pasamento. Se a morte nos levou deste mundo dos vivos a un mestre e amigo inesquecible, a súa semente segue a estar entre nós e dando froitos, un dos cales é este tomo de Actas que agora acabamos de presentar.

Xosé M. González Reboredo
Santiago de Compostela, outubro de 2000

PRESENTATION

General objectives

The Cultural Anthropology Section of the Consello da Cultura Galega gave itself the task, twelve years ago, of holding symposiums tackling subjects of special interest to Galicia and places within our spatial and cultural scope. Fruit of this desire has been the organisation so far of a total of nine encounters, of which the one we are presenting is the latest in the series, held in Santiago de Compostela in April 2000. As has become the norm, the encounter was devoted to an outstanding Galician figure from the proposed thematic field, in this case Manuel Murguía, without doubt the most venerable of our nineteenth-century predecessors as far as the study of Galician ethnicity and the claims for a differential identity for our land is concerned. In effect, Manuel has left us, in works such as *Historia de Galicia*, in the book *Galicia* and in many other examples of his production, a fine collection of pages in which he aspired to interpret a differential past and present which had to call for specific treatment in the union of European nations. It is clear that many of the assertions from this great person must be clarified, and even corrected, in the light of new data and new approaches. But his effort will always be a guide to those who wish to know about the Galician process of ethnic and national construction.

The theme proposed as the focus of the debates is one that is pressing today, that of ethnicity and nationalism. In a world undergoing growing processes of globalisation, and in a Europe tending towards union, the current situation of, at times tragic and at times hopeful, phenomena such as ethnic identity or national identity is worthy of note. As scholars of the phenomenon have clearly pointed out, nationalism and ethnicity are not fossils from a past that should be buried, but rather they are realities that are fully in force in a world about to enter a 21st century located beyond post-modernity. Population movements which result in multiethnic and multicultural maps being drawn up in old Europe, or the claims of nations-without-state as opposed to the nation-states created in the last two hundred years, shape a field of confrontation from which we cannot remove ourselves, for the future configuration of our sphere of civilisation depends, to a great extent, on the suggestions that arise from a later analysis of events and the consequent strategies that need to be developed in the future.

A simple glance at the daily press, or television news bulletins, makes it very clear that there are issues surrounding these two great concepts of ethnicity and nationalism. The analysis by these is dominated, more often than not, by what we could call, according to Bourdieu, fields of social action, that of the press particularly is that of politics; but also, as way of a back cloth, of the two great factual powers, such as that represented by a neo-capitalism that, not without some imprecision, is defined as multinational. And these fields are intensely conditioned by a fact that, increasingly, intensely affects all our civilisation: haste. The politician or the bosses of so-called multinationals must rush in order to satisfy demands that arise, in turn, from desires also marked by urgency. The television reporter is likewise conditioned by this haste, by the need to steal audience from the competition, by limitations on time and, more often than one would desire, by subtle forms of censorship or self-censorship. The result of all this racing, based on growing acceleration, is that a culture of *fast thought* becomes established, closely correlating to what, in catering, is called *fast food*. Technical means, that make it possible to speed up the supply of documentation and information exchange, are privileged tools for reducing the time and effort for processes of theory construction and their later practical application. But, in all events, profound, reflexive and analytical thought, belonging to both what are called the “heavy” sciences and the others that are apparently “lighter”, requires a broad discourse that is full of

practical expounding, in the same way as, returning to our gastronomic image, a good fish or meat dish from the hand of a veteran chef, demands individualisation and timing that are at odds with the homogeneity and acceleration which are associated with the fast food production mentioned earlier.

The above disquisition has been made in order to warn that reflections on subjects as important as those proposed here - important not only because around them revolves the future of cultures, beliefs, languages, ways of living together, but also the lives and future hopes of millions of human beings - need to find a tranquil place, far removed from both the politician striving to capture the goodwill of a mass of future voters by means of watchword phrases, which more often than not say nothing new, but rather repeat a platitude theatrically, and the haste of the journalist, who has to dispatch in forty or fifty lines a subject that people of science have managed with difficulty to draw up over long years of study and debate. Because, contrary to what some ill-informed people think, the work of analysing a nation, or establishing the principles of living together in increasingly multiethnic societies, is not a task reserved for politicians and their collaborators. It is, above all, a quiet, constant labour that falls primordially to the scholar, be he or she a philosopher, anthropologist, sociologist, historian, ethnopsychologist, economist or specialist in political theory. Hundreds of them work on the subject continuously, with more or less success, and, what is more, they do not do it from hidden caverns but in research centres and institutions scattered around the world, and, at certain times and in certain cases, in their own homes.

The grave problem which these scholars have to face lies in being able to rely on the possibility of their achievements, or their concerns, becoming reasonably divulged and reaching the ultimate goal of being of use to the society in which they are immersed or to humanity at large. Forms of being divulged such as the book are useful to this end. Books make it possible, in the first place, to submit the theories themselves to debate within the circle of specialists on the subject, but, at the same time, they can be read by a wider public that is capable of capturing their message. As we have said, modern information media - technology truly put to the service of mankind is nothing evil - greatly facilitates the spread of approaches or the exchange of data and information, both in the field of study propounded here and in

many others. At the same time, the holding of symposiums, congresses or meetings is a traditional way to facilitate the knowledge of ideas and experiences - as long as they are organised with rigour, and not like the "pseudo-congresses" held to keep a professional sector happy or to satisfy urgent demands from the cultural politics which happen to fit at the time. These meetings are also a resource that means students, professionals and the public at large can, by attending them, know of the proposals, theories or experiences of the speakers. In all events, it must be pointed out that these forms of exchange/divulging do not reach the mass audience, nor do they necessarily have to. They simply open the gates so that others act as effective mediators between scholar and society, as long as, of course, such mediators are willing to pay due attention. In the particular case of Galicia - and I believe that in many other places - the treatment given to events of this type by the media is truly depressing, as it seems that the most outstanding part is the presentation, with the Authorities to the fore, and not the contents of the papers, that is, the actual *raison d'être* for the congress/symposium. Also depressing is the fact that these meetings are seldom frequented by those responsible for the subject at hand, or by experts from their respective teams, although it is true that they do not stop showing their *interest* in the subject rhetorically.

In the face of these collected miseries, the intellectual/scholar has no other recourse but to keep on insisting so that, as far as possible, their research, or their reflections, can step by step be opened up to society as a whole. Thus they rely upon institutions that open doors for them, through which they can publicly show their perspective on the matter concerning them. The Anthropology Section of the Consello da Cultura Galega, with the invaluable help of the institution in which it is included, makes just such a continued effort, as we have mentioned before, by holding symposiums and later publishing the corresponding minutes. Fleeing from stale clichés, and from hasty, repeated disqualification that is more like a nervous tic than solid argument, a small, select, group of scholars, followed by a hundred attendees, spent three days debating contents of great interest to Galicia, and that need to be placed within a broad framework and a corresponding comparative vision of other examples or approaches coming from our cultural, social and political sphere. Belonging to a school or connections of any other kind were of no bearing in the selection of guest speakers, but rather it was simply required that participants were specialists not just from

the field of Anthropology but also History, Sociology or Political Theory. The basic criterion used was that they demonstrate a renowned capacity in their field - in many cases this was a highly renowned capacity, as the symposium included people of internationally recognised prestige. Following the model of earlier symposiums, the intention was to combine in as balanced a way as possible the presence of scholars in matters from Galicia, the Iberian Peninsula in general, and from other Western European countries - Norway, Scotland, England, Belgium, Brittany. As anyone can see from the Minutes presented here, representatives from other European or Peninsular area were not included in the event; in some cases this was because various circumstances kept the speaker from attending in Santiago; but in most cases absences were derived from logical limitations, among which time was an important factor. In all events, I do not believe it irresponsible to say that this symposium is an important open window for debate centred around ethnicity and nationalism, opened so that we can reflect on Galicia, but also so that, from Galicia, we can contribute in constructing the foundations of the Europe to come. An analysis of the contents of this volume could be a good way to show that our desire was fully met. Below is the result.

Commented description of contents

As the reader will be able to observe, the variety of contents, and the levels of approach, of the proposed theme is very broad, a fact that should not be regarded as a defect, but rather as a reflection of their polyhedric character or the variety to be seen when specific practical cases are entered into. In all events, we have tried to group the contributions in a minimally coherent way, despite the relativism which usually underlies any type of classification.

The first group of papers contains five, which deal with, through very distinct approaches, the issue of the construction of nations, the cognitive processes by which the elaboration of a national feeling is achieved, and also the new perspectives that nationalism in the 21st century is likely to adopt. A generic, theoretical discourse predominates in all the papers, in which apt principles are established for interpreting nationalism from a global

perspective, although specific examples are used to illustrate the aspects dealt with. The first essay, by M. Keating, a recognised specialist on the nationalist theme from a political theory perspective, deals with the fact that, yesterday like today, sovereignty claims are based, among other things, on particular readings of history; this is reflected in a special way in states such as the United Kingdom, Spain, Belgium or Canada, where diverse groups live together with the possibility of constructing a specific historical identity. In this situation, one in which the tension between nationalism of the state and the so-called peripheral nationalisms is constant, both make use of the past and generate, as a consequence, two historiographies: the state one and the peripheral one. In each case the historiography has its own nuances, but together the effort exists to achieve an interpretation of history that justifies the posture of one or the other extreme. Paradoxically, the past acts as a guarantee of unity or of differentialism in certain circumstances in which it is impossible to reproduce the past *à la lettre*. Thus history ends up being more a symbolic weapon than an apparently aseptic *res gestae*, for such asepticism has never existed, in history or in any other science.

History can be a good starting point for nationalist justification. In all events, the job of nation building requires a complex process in which a series of diverse factors must converge in order to achieve a minimally coherent elaboration of nations. This question is tackled, also from a political science viewpoint, by Professor R. Maíz from the University of Santiago. Profiling, detailing or enlarging what other researchers have said on the procedural vision of nation, presenting us with a model in which it is made clear that a nation is not a given thing, but rather the fruit of steps and convergence that take place within particular economic, social and cultural contexts. Consequences are derived that are of interest in order for us to understand the fact of nation, such as *ethnicity*, so oft used since romanticism by several primordialist theories as a fundamental foundation for the nation, which is not so much a cause as a consequence of the nation building process.

A different orientation is found in the following essay, by A. Aguirre Baztán, Professor at the University of Barcelona, and specialist in ethnopsychology. From a perspective inspired in good measure by the construction of archetypal images - greatly influenced, as is logical, by concepts drawn up by psychology and psychiatry, but also by globalisation

theories- this researcher analyses nationalist mythology, based on what we can qualify as ethnic or historical sub-mythology. According to his view, surely debatable from other perspectives, nationalism is the fruit of critical thinking against approval, and cultural totalization, but done, not as positive construction, but rather as a ruralist reaction in the face of globalisation, which often generates xenophobic rejections. In all events, and always within the author's parameters, the *cultural city, half-caste and multicultural*, is placing those nationalist mythologies that aspire to maintain internal cultural homogeneity under crisis.

If the previous contribution might favour a critical interpretation of nationalisms that, in some way, attempt to maintain essentialist or primordialist postures, the next essay opens the doors to a concept of nationalism in agreement with present times. To be precise, the researcher J. Martí, from CSIC in Barcelona, approaches the new forms of nationalism under the suggestive title *Ethnicity and nationalism in the 21st century*. Making use of theories defending the appearance of a *Third Wave*, this writer makes clear the loss of essentialist vision from nationalist ideology and the appearance of an emerging perspective that is in agreement with the multiethnic, multicultural society of the century we are about to begin. This posture allows different national allegiances to live together within one society. These allegiances are understood to be social or cultural, provoking an immediate consequence which is that nationalist convictions can become more a personal option, chosen in a voluntary way, than an imposed membership. In this way, national culture, chosen and practised freely, becomes differentiated from citizenship, that is, from the framework of a broader unity within which distinct national identities can coexist. J. Martí's proposal is hopeful as far as the reconciling of two poles in permanent tension is concerned: that of the freedom of the individual as a member of a group with gratifying identity and that of integration in economic, social and political macrostructures of a supra-group dimension. Whatever the case be, the challenges of this proposal are clear for, as the writer himself recognises, it is necessary for all the components of this conglomerate to maintain a functional capacity as members of the group as a whole, and precisely this capacity can eventually become the drive belt for new strategies for assimilation.

The essay which closes this first part takes a different line compared to the previous ones. To be precise, what Professor Llobera, the prestigious

anthropologist and teacher in London and Barcelona, is dealing with at the moment is reflection upon the construction of Europe as a generic framework in which many nations - including Galicia - are being progressively integrated. The writer starts with the concept of Europe as force-idea to then uncovers for us the complexity of a process which is constantly threatened by risks, for the apparent achievements are built upon an inconsistent marsh where deep resistances coexist beside hopeful proposals. From his words it can be deduced that the European construction process raises profound questions that can only be clarified if this process is based upon truly democratic options, inspired by respect for plurality, since a Europe formed with its back to specific national/regional identities will be difficult to obtain. Allowing ourselves a small commentary to reinforce the argument that has been outlined; the construction of Europe must necessarily be done by means of an appropriate redefinition of the competencies of the great nation states, those of national groups that have no state of their own, and also through the resolution of settlement problems for peoples possessing marked ethnic identities coming from other civilisation contexts. The rise of a European identity truly shared by all will depend on the complex framework for this complicated *tour de force*.

* * *

These contributions, of a general theoretical nature, are followed by those containing analyses of specific situations or communities, though this does not preclude that interesting proposals of a theoretical type cannot be found in them. The first three papers are devoted to Galicia, the host of the event. One of the things that any scholar of ethnonational phenomena can appreciate is that reference to the case of Galicia in the various books available is rather scarce. Our Galician land has, it is sure, its own ethnicity and also a more or less complete process of construction of an idea of nation. But it is clear that its weak historical ability to turn its position into goals, its lack of force in international forums - or its absence until recently - led few specialists to focus on this corner the Atlantic periphery, although in Galicia itself theories and movements comparable to those found in other European lands have emerged. This is precisely why it is necessary to draw attention to a matter which is as much *ad intra* as *ad extra* by means of a specific action: the hosting of this symposium by Galicia. Within this specific framework it was compulsory for those knowledgeable of the

Galician case to make known some of the basic lines of ethnicity and nationalist construction in this country.

The first of the essays on this matter is from the writer of this presentation. Under the generic title of construction of the ethnonational identity, we try to account for some of the outstanding details from the Galician ethnogenesis. We take the delimitation for the country of Galicia in this task as a space since the middle ages, but go on to show some samples of identification for the Galicians in later eras, and finish the journey in the process of drawing up a conception of Galicia as a nation and the problems currently facing this. As the argument needed to be framed within a conceptual field in which the particular views given by some scholars should be subject to criticism, the task of delimiting a territorial and ethnic Galician identity is preceded in the essay by a consideration of general theoretical concepts, such as ethnic group, ethnicity or culture.

Xosé Luis Costa, a young ethnomusicologist whose CV already includes important studies, is the author of the next essay. In this case music becomes the connecting theme in an analysis based on broader concepts, from anthropology itself, and pursues the aim of scientifically interpreting the appearance and elaboration of a music that is considered as particularly Galician. Within these pages the reader has rigorous demonstrations that the musical phenomenon aids the construction of a social reality and creates components of group identity. But this fact derives from selection mechanisms based on particular premises. Thus, the principles upon which Manuel Murguía, in the 19th century, based his theory of Galician differentiability are going to have an indisputable repercussion as far as defining musically what is especially Galician is concerned. The search for musical essences by means of selection processes for subjects taken from the people, or inspired by them, has been well-documented in many European lands, and the examples given by Luís Costa are a good indicator that Galicia followed the same steps as other countries in what we could define as a musical imagery, although it did it with fewer means and with less general repercussion. I believe that, from this perspective, this effort cannot be qualified as a directionless invention, for, if we place the phenomenon in a general context, this was the option remaining to defenders of Galicia's musical identity, unless they gave in to others, removed and also inventors and purifiers of their tradition. Without prejudicing the fact that today we

must tackle this task critically, as Professor Luís Costa does pertinently, we cannot fall into the fallacy of denying that these mechanisms had their importance when defining a Galician musical identity.

The third contribution we include in this section devoted to Galicia presents an interesting comparative analysis of the ideological uses of ethnicity in Galician and Spanish nationalisms. Its author, Professor Xusto González Beramendi, is an outstanding historian who exercises his profession in the university of Santiago and has produced much concerning Galician nationalism and its principle formulators. In his essay, after defining his view on concepts such as ethnicity, Beramendi accounts for the existence of a strong Spanish nationalism based on a pre-existing state which was already gradually generating certain forms of identity in the period he defines as pre-national, that is, before the political configuration of Spain as a nation at the dawn of the 19th century. This nationalism will activate on this earlier material, particularly from the second half of the 19th century, mechanisms that we can qualify as specific to the scope of ethnicity, and which find their best expression in the interpretation of history in the generalisation of Castilian Spanish or equally in the accumulation of clichés hidden by expressions like “alma española” (Spanish soul). This construction of reference points for Spanish ethnicity becomes particularly marked after the crisis of 1898, in such a way that the whole of Spanish nationalism, from the most reactionary to the liberal, will approach, with more or less emphasis, the defence of common places of essentialist character as a way of defining a Spanishness conforming to the foundations of the state. In contrast to this dominant vision, and too late in its appearance - although there were some notable precedents, such as that of Father Sarmiento - is a movement claiming Galician ethnicity which is accompanied by a parallel process of construction of an idea of nation. The fact that the Galician people conserved, from the pre-national period, a series of differentiating elements, such as language, was used and interpreted as the starting point for elaborating an ethnicist discourse which also resorted to concepts such as the *Volksgeist*, or even race. Murguía in the 19th century, or Risco now in the 20th, are two outstanding examples of this identity construction work. Cornered by both Spanish and, in recent times, Galician nationalism, we can still find, however, some remains of ethnic differentialism in current political discourse, particularly one component, the language, which has high identifying capacity, but which lacks the discredit into which others, such as “race” have fallen.

* * *

Another group of essays, with diverse contents as regards the field being dealt with and as regards approach, encompasses a total of four contributions with a common denominator: they all refer to communities on the Iberian peninsula, the geocultural and political framework in which Galicia is included. The incorporation of these samples that, of course, do not attempt to encompass all possible cases, demonstrates that we have included in the debate some autonomous communities that do not have intense processes for construction of a collective identity or, if they do, this is not strongly reflected in political praxis.

One such case is the contribution by Professor Xosé Luís Alonso Ponga, anthropologist at the University of Valladolid, in which a very different tone is developed from the one to be seen in other cases. In short, whilst communities, or nations, which already have precedents in the task of constructing an ethnic mythology and a parallel elaboration of an idea of nation, allow detailed analysis of specific aspects, others, such as Castile and Leon, the subject of this professor, for the moment lack the minimum framework upon which to support a unifying identity for all the nuances and diversities present in the region. Castile and Leon is diverse from a cultural point of view, with deep, historical local and regional divisions, and is presented as a community with no framework, that needs to work on elaborating an identifying mythology capable of providing it with its own identity. For Alonso Ponga it is possible, and necessary, to embark on paths in which regional divergence contributes to the construction of a global identity. His essay, more than a study in hindsight of previous phenomena, is a kind of cry in favour of a future where Castile and Leon, plural in its foundations but delimited at its head, is definitively drawn.

A completely different contribution is made by Salvador Rodríguez Becerra, an important anthropologist from the University of Seville and, great scholar of an Andalusian identity with great internal diversity, but also with well defined ethnicity from an external point of view. This author opts to present us with a case study showing the local identity construction processes by means of religious symbols in a medium-sized city, Andújar. The symbolic dimension in this case of local identity has its roots in the 17th century, when a common reference point was constructed around the

cult of Saint Eufrasio, one of the mythical apostolic men who collaborated with the Apostle St. James in the evangelisation of Hispania. More or less accurate historical data were mixed by the intellectual and religious elite and transmitted to the people through mechanisms such as sermons, literature and oral tradition, and eventually became solid supports for identity. We can extract from Prof. Rodríguez Becerra's work the lesson that these demonstrations of localism can eventually be used as material for an Andalusian identity, which, is also present in an important sanctuary located near Andújar: Our Lady of the Head.

J. J. Pujadas, Chair at the Rovira i Virgili University brought us an innovative example. He is well known for his outstanding book on ethnicity, one of the symposium's themes. His choice was not the analysis of Catalonian identity, well covered in numerous studies, but rather the identity construction processes in a Pyrenean microstate, which is sovereign from a political point of view: Andorra. After an exhaustive comparative study of several European microstates, Professor Pujadas focuses on the Andorran space in order to document its genesis and historical features, its communal peculiarities and the construction of a "border culture". The analysis is not just limited to accounting for Andorra as a consolidated historical reality, but rather, taking as a starting point that national or ethnic identity is a construct that is continually redefined in the face of internal diversity or external demands, it penetrates the current reality, where such challenges appear as the persistence of strong parochialism, confrontations between factions, the reality of an atypical demographic structure or deficiencies in the symbolic representation of Andorra as a country. Over the next few years, all these challenges are going to demand the definition of a new concept of Andorran citizenship, a definition upon which depends the future cohesion of Andorra.

The analyses of specific cases, as far as the peninsula is concerned, is completed by a contribution from Professor Tomás Calvo Buezas, Chair of Social Anthropology at the Complutense University, director of the Centre for Studies into Migration and Racism and a representative for Spain in the European Commission for the Fight against Racism (Council of Europe). It must be said that Professor Calvo Buezas, due to difficulties with flights, could not arrive at symposium sessions in time to present his own paper, but has kindly allowed us to publish the text in the Minutes, which we do with

pleasure as it means we have a necessary view of an aspect of identity construction in Europe which we could not ignore. In short, the perspective of his paper is dominated by the analysis of the reactions that the presence of ethnic minorities produces in European societies. After highlighting highly negative aspects that arise when faced with the "other", which give rise to what the author defines with terms such as "perverse and idolatrous nationalisms" or "perverse versions of ultranationalism" taking the form of xenophobia and racism, the article approaches interpretations of attacks on Maghribians such as that which took place recently in the Andalusian locality of El Ejido, which for the author have to be explained - as he defends in other important works - within a contextual setting which includes factors such as poverty, globalisation, the economic-demographic-geographic situation of Morocco, etc. Finally, in the last part of the paper, Professor Calvo Buezas is concerned with another ethnic minority that has been present in Spain for a long time: the Gypsy population, showing that at the heart of this people a nascent nationalism is emerging that aspires to be recognised with an identity in a multicultural and multiethnic state such as Spain.

Any reader might see a lack of other specific cases from the Iberian Peninsula. And they would be right. However, in response to this possible criticism, we have to say that two more papers were presented in the symposium sessions, one by Professor Garmendia (University of Deusto) on the Basque Country and another by Professor Catroga (University of Coimbra) on Portugal. Unfortunately, and despite our repeated requests for them to send an original with a view to publication, the researchers did not respond to our plea, and that is the only reason, not attributable to the organisation, why they are not included in this book.

* * *

In accordance with the objectives of the symposium, there follow examples from other Western European countries which complete and enlarge the views as a whole by means of specific case studies. This intention is met thanks to three papers in which examples are taken, again, of various scope and contents, from Norway, Brittany and Belgium. The first is by M. Gullestad, a researcher at the Oslo Institute for Social Research, who presented us with an example closely related to last one of the previous

section, for the issues surrounding immigrants in Norway also appear. As the author indicates, Norway, like other Nordic countries, presents an interesting context for examining the paradoxes of egalitarianism. The fact that the Norwegians managed to construct, besides civil equality, a strong cultural equality has repercussions in debates on immigrants. That is, the presence of an idea of cultural equality is used as an instrument to support an ethno-national identity in contrast to those that have arrived from other countries during recent decades. The analysis of key words, such as *innvander*, allows this researcher to show that the difference between "us" and "them" is located beyond the territory of citizenship, creating invisible fences operating in the minds of the people and with repercussions on social categorisation. Moslems can, from this perspective, be considered as guests, and can even attain Norwegian citizenship, but, at the level of cultural homogeneity, they often continue to be called "non Norwegians" as they do not enter into the categories of symbolic kinship generally perceived to be proper to Norwegians.

If Gullestad's study moves within what we could call the dialectic of ethnicity, the contribution from M. Nicolas, Professor at the University of Rennes and recognised expert in Breton political and cultural history, is a journey through the causal origins and later development of *emsav*, or the movement claiming Breton identity, and its corresponding correlate in political spheres. In Brittany, as in other parts of Europe, this movement has arisen from a claim based fundamentally on culture and language, against a logic of the French state's assimilationist tendencies. After a period dominated by ideas set up by romanticism, *emsav* began its determined movement from 1898, it continued in the 20th century with several corresponding political postures, and later even a tactical alliance, which was lukewarm and minority backed, with the German occupation authorities during the Second World War years - which favoured disparaging propaganda for the movement as a whole. After the post-war depression, the claims for Breton identity re-emerged from the fifties on, and recently this attitude has presented new forms of socio-cultural action which has overcome the old conceptions. The influence of Europeanism or the shift of the claims to new spheres removed from the old political system, for example claims against environmental deterioration, live together with efforts to maintain certain critical signs of identity, such as the Breton language or folklorism. Brittany is a country that is heavily annexed by a

state, like France, which has tried, for over two centuries, to create a space for cultural homogeneity in what, conventionally, is called the “hexagon” - that is, France - leaning on principles of egalitarian patriotism for this. But, In contrast to this situation, we can find cases in Europe such as Belgium, a state that was born in 1830 and that conserves at its heart certain marked differences of ethno-cultural origin. In a deeply differentiated Belgium, with three communities with their own identities - Walloon, Flemish and a Germanic minority - that aspired with increasing success, in a very special way in the case of Flanders, to achieve not only cultural, but also political recognition, there are issues derived from the incitements that are placing the existence of the Belgian state itself under threat. C. Stallaert, researcher at the University of Antwerp and a great expert on the subject, approaches the question through the analysis of what she calls the battle of Brussels. In short, now certain strict differences and spheres of exclusive competence have been established between Flanders and the Walloon area over recent decades, the new battlefield is centred on Brussels, an enclave with special status well within Flemish territory, a city progressively given over to French linguistic culture, but also a place where the presence of a numerous population coming from other countries provokes a “denationalisation” of its space. It is precisely here that the Flemish try to carry on a project that reproduces the balance already achieved in the rest of the state, demanding total equality of competence, despite being, at present, a minority group. In this confrontation, immigrants play a decisive role, for their attitude in the face of phenomena such as the acceptance of Flemish language and culture will decisively influence whether Flanders agrees to continue forming part of the Belgian state or, on the other hand, is able to initiate a secession movement that would lead to the disintegration of this. In all events, Professor Stallaert also points out that in the city of Brussels itself, a new Brussels identity is emerging, removed from the old links with Flanders or the Walloon region, and centred around claims such as ecology, which could become a third alternative sooner or later in the future. From this attitude the battle for Brussels would be both a battle lost and a battle overcome.

* * *

Finally, this volume of Acts is completed by two contributions that, to some degree, could have been incorporated in one of the above themed groups, but are presented here because they have a common denominator:

they are articles on the exploitation of culture for identity ends. The first of these papers is from the researcher A. Medeiros, from the *Instituto Superior de Ciências do Trabalho e da Empresa* at the University of Lisbon. It is centred on an analysis, of a dialogic-critical type, of the colonial exposition held in Porto in 1934. The *raison d'être* for this event is to be found in the attempt to construct a Portuguese imperial identity by the *Estado novo*. In the description of the identifying icons, and the analysis of opinions from the era, we can perceive an almost caricatured effort to define "provinces" according to principles originating from power, but also a mismatch between means and aspirations which is closely linked to limited available resources and to the lack of a social and economic context capable of assuming the images put into action. Medeiros, shows us in his research, with regard to this, a revealing interpretation which makes it clear how members of communities in the north of Portugal represented themselves through external manipulation, contributing to the creation of an identity starting from groups that hardly overlapped. In sum, the paper is a good example of what we could define as an identity forced from power.

The paper that closes these Minutes, from a prestigious ethno-museologist, Xosé Carlos Sierra Rodríguez, focuses on the analysis of cultural heritage and museums as centres for collective memory, which are capable of becoming places for legitimation of marginal identities as opposed to homogenising models. The writer accounts for the controversy surrounding museums, be they ethnological or otherwise, as places for construction of a national identity, but he also gives the idea of these centres being places needed for the memory of local communities with regard to their plural interpretation of identity, contributing to the processes of *globalisation*. The final part of the text includes some experiences from Galicia that are subjected to critical analysis. Of note among these is the Museo do Pobo Galego, an entity that began over twenty years ago through the initiative from outside political power, and which managed to group together several institutions and numerous individual people in a common aim: to develop a discourse in which the plural components of Galicia's cultural identity were placed, and debated, in a relevant framework for totality. It is, therefore, a museum institution that takes on the ethnonational world view of Galicia, but also opens the doors in order to face otherness, even its own otherness, present in numerous activities - exhibitions, courses, congresses - which take place at its heart.

Final notes and thanks

The papers presented in summary form above, and which the reader can know about in detail in the following pages, are a good sample of the polyhedric dimension of ethnic and/or national identities in Western Europe. Besides the conclusions that each paper could elicit, a more general one emerges that we mentioned in the first section of this introduction: ethnicity and nationalism, besides the ethical evaluation that their forms deserve from us, are a reality to which we cannot close our eyes. They sometimes present signs of "archaism" or primordialism which is worrying in itself, they show very great differential variability according to the places they appear in, they are moving towards the future by means of new ways of action or representation, but, in all events, their existence must be taken into account for the construction of the future. It is also necessary to stress that Galicia can make several, yet useful, interpretations concerning this, about what the future construction of political and cultural identity can be: and, at least, Galician men and women - particularly economic, social and political leaders - can confirm in reading these papers that the dialectics on this subject are not the fruit of historical abnormalities, but rather a logical consequence of the effort to draw up solutions in which we can live together peacefully without losing our location in a culture and a specific space.

In a plural, democratic mood, the closing session of the symposium presented a brief document in which the hope was expressed that meetings of this type, or exchanges of experiences, would continue in the future. A committee was provisionally set up to get the initiative underway and, although we cannot guarantee that such an interesting proposal comes to fruit, the mere fact of it being drawn up is indicative that reflection on these issues will have to continue, inevitably, in times to come. As a demonstration of the open, plural spirit, that brief document, which is reproduced at the end of these Minutes, has been written in the languages of all the contributors to the symposium - Norwegian, English, Flemish, Breton, French, Catalonian, Basque, Spanish, Portuguese and Galician. For the same reason, in order to get across the desire for plurality, and to place our Galician language on an equal footing with the others, we opted, as is becoming the norm, to respect the language in which each paper was presented.

All that is left for me to do, as Coordinator of the symposium, is to show my personal gratitude to all the authors who contributed with their important papers, and extend this to the staff of the Consello da Cultura Galega in charge of organisational infrastructure, and my colleagues in the Cultural Anthropology Section, who not only encouraged me to carry on with this task, but also took part, with their advice and presence in the organisation and development of this event. On that score it is also necessary to express heartfelt memories of Antonio Fraguas Fraguas, who, in his capacity as Section President, took up the proposal of organising a symposium with joy shortly before passing away. If death has taken from the world of the living our unforgettable master and friend, his seed stays with us giving fruit, some of which is this volume of Minutes we have presented here.

Xosé M. González Reboredo